

สำนวนจีนและสำนวนไทย

สำนวนเป็นภาษาพิเศษที่ทำให้ภาษาของมนุษย์เรามีความไพเราะสละสลวย แต่แฝงไว้ด้วยแง่คิด คติสอนใจ ทุกชาติทุกภาษาจะมีสำนวนภาษาประจำชาติของตน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสำนวนภาษาที่เกิดขึ้นนั้น มักจะเกิดจากการนำเอาสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้ตัว เหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่เป็นที่จดจำของคนในสังคมและปรากฏการณ์ธรรมชาติมาพูดเปรียบเทียบเปรยจนกลายเป็นถ้อยคำสำนวนที่มีความหมายลึกซึ้งและเป็นที่ติดปากของคนในสังคม ด้วยเหตุที่สติปัญญาของมนุษย์เราไม่ได้มีความแตกต่างกันในการมองเห็นความจริงที่มีลักษณะความเป็นสากลของสิ่งทีนำมาเปรียบเทียบ ดังนั้นแม้จะเป็นชนชาติที่อยู่ห่างไกลกัน มีภาษาและวัฒนธรรมต่างกันก็อาจจะมีถ้อยคำสำนวนที่มีความหมายเหมือนกันหรือคล้ายกันได้ เพียงแต่การใช้ถ้อยคำอาจแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ของแต่ละชนชาติเท่านั้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงนำสำนวนจีนที่มีคำว่าบอกอวี้วะ-ใจ (心 息) มาศึกษาเปรียบเทียบกับสำนวนไทยว่าจะมีลักษณะเหมือนและแตกต่างกันในแง่มุมใดบ้าง

2.1. ที่มาของสำนวนจีน

สำนวนจีน (漢語成語 Hànyǔ chéngyǔ) ที่ใช้กันในปัจจุบันเป็นสำนวนจีนที่สืบทอดกันมาแต่อดีตโดยอาศัยการจดบันทึกไว้เป็นหลักฐาน หรือการสืบทอดผ่านทางปากต่อปากจนถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน Mǎ Guófán (馬國凡 ,1998 :145-173) แบ่งประเภทที่มาของสำนวนออกเป็น 4 ประเภท¹ คือ

1. จากตำนานและเทพนิยายโบราณ
2. จากนิทานสุภาษิตสอนใจโบราณ
3. จากเหตุการณ์หรือบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์
4. จากวรรณกรรมที่มีชื่อเสียงของจีน

¹ Lǐ Xīnjiàn, Luó Xīnfāng and Fán Fèngzhēn (李新建, 羅新芳和樊風珍 , 1997 : 16-26) แบ่งประเภทที่มาของสำนวนจีนออกเป็น 6 ประเภท คือ ประเภทที่มาจากตำนานโบราณ ประเภทที่มาจากนิทานโบราณ ประเภทที่มาจากเหตุการณ์หรือบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ ประเภทที่มาจากหนังสือคัมภีร์โบราณ ประเภทที่มาจากสุภาษิตโบราณ และประเภทที่มาจากวรรณกรรมจีนโบราณที่ประกอบด้วยละครเพลง นวนิยาย หรือบทปกิดกะ

2.1.1 ส่วนวนที่มาจากตำนานและเทพนิยายโบราณ

ตำนานและเทพนิยายปรัมปราที่มีมาแต่โบราณกาลเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่และความคิดของผู้คนในสมัยก่อนที่อุดมไปด้วยจินตนาการ การสืบทอดตำนานเทพนิยายเหล่านี้ผ่านการเล่าขานจนเกิดวิวัฒนาการ กลายมาเป็นถ้อยคำสำนวนที่ติดปากผู้คนในสังคม โดยอาศัยเรื่องราวของตำนานเทพนิยายเหล่านี้เป็นสาระสำคัญของความหมายของสำนวนจีน ตัวอย่างเช่น¹

精衛填海

jīngwèi tián hǎi

นกจิงเว่ย ถม ทะเล

เทพนิยายในสมัยโบราณ เล่าขานกันว่า ธิดาสาวของจักรพรรดิเหยียนตี้² (炎帝 Yándì) จมน้ำตายที่ทะเลตงไห่ (東海 Dōnghǎi) และกลายร่างเป็นนกจิงเว่ย (精衛 jīngwèi) นกตัวนี้จะคาบเอาไม้และหินที่ภูเขาซีซาน (西山 Xīshān) มาเพื่อถมทะเลตงไห่ทุกวัน

สำนวน 精衛填海 jīngwèi tián hǎi นี้หมายถึง จิตใจเต็มไปด้วยความอาฆาตแค้น ประสงค์ที่จะล้างแค้นให้ได้ เป็นการเปรียบเทียบถึง ความมีจิตใจแน่วแน่มั่นคง ไม่ระย่อต่ออุปสรรคนานัปการ

畫龍點睛

huà lóng diǎn jīng

วาด มังกร แต้ม ตา

มีเรื่องเล่ากันว่าในยุคเหลียง (梁代 Liángdài ค.ศ.502-557) จางเซิงโหยว (張僧繇

¹ ความหมายและคำอธิบายของตัวอย่างสำนวนจีนในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้นำมาจากหนังสือ 成語 Chéngyǔ (สำนวน) ของ 馬國凡 Mǎ Guófán (1998) และ 成語和諺語 Chéngyǔ he Yànyǔ (สำนวนและสุภาษิต) ของ 李新建 Lǐ Xīnjiàn 羅新芳 Luó Xīnfāng และ 樊鳳珍 Fán Fèngzhēn (1997)

² เหยียนตี้ เป็นกษัตริย์จีนยุคดึกดำบรรพ์กว่า 4000 ปีก่อน ได้รับการยกย่องว่าเป็นเทพแห่งการเกษตร (神農氏 Shénnóng Shì) เพราะเป็นผู้สอนให้คนรู้จักประดิษฐ์อุปกรณ์ที่มีลักษณะคล้ายคันไถไว้ใช้ในการเพาะปลูก และรู้จักใช้พืชสมุนไพรมาเป็นยารักษาโรค นอกจากนั้น ยังจัดสร้างเพิงขึ้นไว้เป็นสถานที่สำหรับซื้อขายสินค้า (臺灣商務印書館編審委員會 Tāiwān Shāngwù Yìnshūguǎn Biānshěn Wěiyuánhuì, 1997 : 1320)

Zhāng Sēngyóu) วาดมังกรไว้สี่ตัวบนผนังวัดจินหลิงอันเล่อ¹ (金陵安樂 Jīn líng ānlè) แต่ไม่ยอมวาดดวงตาให้กับมังกร ด้วยเหตุผลที่กล่าวกันว่า หากเขียนดวงตาให้แล้ว มังกรจะบินหนีไปได้ ผู้คนทั้งหลายต่างไม่เชื่อเรื่องดังกล่าว ขอร้องให้จางเซิงโหยว แต่งแต้มดวงตาให้มังกรบนผนัง ทันทีที่เขาเติมแต่งลูกตาให้กับมังกรได้เพียงสองตัวเท่านั้น พลังเกิดสายฟ้าแลบแปลบปลาบ เสียงฟ้าร้องครั่นครืนสั่นสะเทือนไปทั่ว จนผนังวัดพังทลายลงมา มังกรที่ถูกแต่งแต้มดวงตาแล้วทั้งสองตัว ซึ่เมฆเหาะทะยานบินขึ้นสู่ท้องฟ้า เบื้องหน้าทันที

สำนวน 畫龍點睛 huà lóng diǎn jīng นี้ นำมาอุปมาถึงการเขียนแต่งบทความใด ๆ แล้วมีการสอดใส่ถ้อยคำหรือประโยคที่มีความหมายสำคัญเพิ่มเติมไปสักหนึ่งหรือสองประโยคทำให้เนื้อหาของบทความนั้นๆ มีน้ำหนักน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

2.1.2. สำนวนที่มาจากนิทานสุภาสิตสอนใจโบราณ

นิทานสุภาสิตสอนใจโบราณกับเทพนิยายโบราณมีความคล้ายคลึงกันมาก เพราะต่างเป็นเรื่องราวที่เล่าขานสืบทอดกันมา อาจมีมูลความจริงที่พิสูจน์ได้ หรืออาจเป็นเรื่องเหลือเชื่อที่หาข้อพิสูจน์ไม่ได้ แต่เรื่องราวเหล่านี้ล้วนมีข้อคิด คติสอนใจที่ผู้คนในสังคมจดจำ และเล่าขานสืบทอดกันมา จนนำเอาใจความที่สำคัญของเรื่องนั้นๆ มาพูดกันในรูปแบบของกลุ่มคำเฉพาะที่เราเรียกว่า สำนวน

นิทานสุภาสิตสอนใจต่างกับเทพนิยายปรัมปราคือ นิทานสุภาสิตสอนใจเป็นการนำเรื่องราวหรือนิทานมาใช้เป็นตัวเปรียบเทียบสำหรับการอธิบายให้ผู้คนเข้าใจถึงสังขรณ์และความถูกต้องตามทำนองคลองธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติ แต่เทพนิยายปรัมปรานั้น มีลักษณะดูราวกับเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้น แต่แท้จริงกลับเป็นเรื่องเพ้อเจ้อ เลื่อนลอย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เทพนิยายเป็นการปั้นแต่งเรื่องที่ไร้สาระเพื่อฝันให้กลายเป็นเรื่องจริง (馬國凡 Mǎ Guófán ,1998 :153)

ภาษาจีนมีสำนวนที่มาจากนิทานสุภาสิตสอนใจเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น

守株待兔

shǒu zhū dài tù

เฝ้า ต้นไม้ คอย กระต่าย

บทประพันธ์เรื่องความโง่เขลา 5 ประการ (五蠢 wǔ chǔn) ของหันเฟย์จื่อ (韓非子 Hán Fēizi ประมาณ 280-233 ก่อนคริสต์ศักราช) กล่าวถึงนิทานเรื่องหนึ่งในรัฐซ่ง

¹ 金陵 Jīnlíng ปัจจุบันคือนานกิง (南京 Nánjīng)

(宋國 Sòngguó) สมัยจั้นกว๋อ (戰國時代 Zhànguó shídài 403-222 ก่อนคริสต์ศักราช) นิทานเรื่องนี้กล่าวถึงชาวนาผู้หนึ่งเห็นซากกระดูกตายตัวหนึ่งอยู่ใต้ต้นไม้ นั้นจึงวาง เครื่องมือทำไร่ไถนาของตนไว้ แล้วนั่งรอคอยกระดูกตายตัวใหม่ที่จะวิ่งมาชนต้นไม้ตายอีก เพื่อตัวเองจะได้ไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยในการหาอาหารเอง ที่สุดไม่เพียงไม่พบกระดูกตายตัวใหม่ ผู้คนทั้งหลายในรัฐต่างหัวเราะเยาะเย้ยชาวนาผู้นี้อีกด้วย นิทานเรื่องนี้ชี้ให้เห็นถึงการยึดถือเหตุบังเอิญหรือลาภลอยที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องจริงจางจนละทิ้งความเพียรพยายาม ลำนวน 守株待兔 shǒu zhū dài tù จึงนำมาเปรียบเทียบถึงการยึดมั่นถือมั่นสิ่งที่เคยผ่านมาว่าเป็นเรื่องจริงจางแน่นอนโดยไม่ยอมพลิกแพลงปรับแต่งให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน หรืออาจใช้เปรียบกับการนั่งรอคอยให้โชค लाभเกิดขึ้นเองโดยไม่ดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการ

黔驢之技

Qián lú zhī jì

เมืองเฉียน ลา ของ ความสามารถ

ความสามารถของลาเมืองเฉียน

นิทานสุภาษิตเรื่องลาเมืองเฉียน (黔之驢 Qián zhī lú) ของหลิวจงหยวน (柳宗元 Liú Zōngyuán ค.ศ.773-819) ที่แต่งในสมัยราชวงศ์ถัง (唐代 Tángdài ค.ศ.618-907) เล่าว่าที่เมืองเฉียนหรือมณฑลกุ้ยโจว (貴州 Guìzhōu) ในปัจจุบันไม่เคยมีลามาก่อน แต่แล้ววันหนึ่งมีคนจูงลาจากต่างถิ่นมาปล่อยทิ้งไว้ที่ตีนเขา เนื่องจากไม่ได้ใช้ประโยชน์จากลาตัวนี้อีก เสือที่อาศัยในหุบเขาแห่งนี้ไม่เคยรู้จักลามาก่อน พอมาพบเห็นลาซึ่งตัวใหญ่มาก จึงเกิดความหวาดกลัวไม่กล้าเข้าใกล้ วันหนึ่งเสือได้แอบดูลาตัวดังกล่าว แล้วได้ยินเสียงลาร้องขึ้นด้วยเสียงอันดัง เสือตกใจนึกว่าลาจะกินตน จึงวิ่งหนีไปเสียไกล เวลาผ่านไปวันแล้ววันเล่า เสือเกิดความเคยชินกับเสียงร้องของลา เลยไม่สนใจกับเสียงร้องนั้นอีก ต่อมาวันหนึ่งเสือค่อยๆ ย่องเข้าใกล้และวิ่งเข้าชนลาดู ลาเกิดความโกรธจึงใช้สันเท้ากระทืบกับพื้น คราวนี้เสือเริ่มเข้าใจแล้วว่าที่แท้ลามีการกระทำเพียงเท่านั้น ไม่ได้มีอะไรอย่างอื่นที่น่ากลัวไปกว่านี้อีก เสือเลยกระโจนเข้ากัดตรงคอหอยของลา จนล้มลงขาดใจตาย และเสือกก็กินลาตัวนั้นเป็นอาหารในที่สุด

ลำนวน 黔驢之技 Qián lú zhī jì จึงอุปมาเปรียบกับคนที่มีความสามารถเพียงน้อยนิดหรือมีขีดความสามารถจำกัดเหมือนลาของเมืองเฉียนนั่นเอง

2.1.3. ส่วนงานที่มาจากเรื่องราวหรือบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์

จีนเป็นชาติที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีเรื่องราวเหตุการณ์สำคัญๆ เกิดขึ้นมากมายและมีการเล่าขานกันจนอยู่ในความทรงจำของผู้คน และนำมากล่าวกันเป็นถ้อยคำสำนวนที่ติดปากสืบมาถึงชั่วลูกชั่วหลาน ถ้อยคำสำนวนที่ปรากฏอยู่ในสำนวนจีนนั้นมักเชื่อมโยงหรือมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์ของจีน เราสามารถพบตัวอย่างสำนวนจีนที่มีที่มาจากเรื่องราวหรือบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ได้มากมาย เช่น

卧薪尝胆

wò xīn cháng dǎn

นอน กองฟืน ชิม ดี

มีเรื่องราวที่บันทึกในหน้าประวัติศาสตร์รับหนึ่งสมัยชุนชิว (春時代 Chūnqī shí dài 722-481 ก่อนคริสต์ศักราช) ว่ารัฐเยว่ (越國 Yuèguó) ถูกรัฐหวู (吳國 Wúguó) บุกรุกเข้าโจมตีจนกองทัพของรัฐเยว่พ่ายแพ้ พระเจ้าโกวเจี้ยน (句踐 Gōujiàn 495-465 ก่อนคริสต์ศักราช) แห่งรัฐเยว่ตั้งปณิธานไว้อย่างแน่วแน่ว่าจะต้องแก้แค้นเพื่อลบล้างความอับยศครั้งนี้ให้ได้ จึงมูมานะบากบันเพื่อทำการนี้ให้สำเร็จให้ได้ พระเจ้าโกวเจี้ยนทรมานตัวเองด้วยการนั่งนอนบนกองฟืนที่หยาบกระด้าง และทุกครั้งก่อนจะรับประทานอาหารหรือนอนหลับพักผ่อนจะต้องใช้ลิ้นเลียรสชาติที่เผื่อนขมของดีหมูเสียก่อน ทั้งนี้เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือนตนเองถึงความขมขื่นและความแค้นของแผ่นดิน ในที่สุดพระเจ้าโกวเจี้ยนกระทำการสำเร็จจนได้ สามารถตีเอากองทัพของรัฐหวูแตกพ่ายไปได้ และสามารถกลับคืนสู่มาตุภูมิรัฐเยว่ (รายละเอียดจากหนังสือบันทึกประวัติศาสตร์ 史記 Shǐjì ของ 司馬遷 Sīmǎ Qiān 145-87 ก่อนคริสต์ศักราช)

สาระสำคัญของเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เรื่องนี้ ถูกนำมาพูดกันเป็นถ้อยคำเพียง 4 คำว่า 卧薪尝胆 wò xīn cháng dǎn โดยมีความหมายใช้เปรียบเทียบถึงความมูมานะบากบันเพื่อบรรลุปณิธานของตนเองให้ได้

秦庭之哭

Qín tíng zhī kū

รัฐฉิน ห้องโถง ที่ ร้องไห้

ร้องไห้ที่ห้องพระโรงรัฐฉิน

มีเรื่องเล่าในประวัติศาสตร์ตอนหนึ่งที่บันทึกอยู่ในหนังสือจั่วจ้วน (左傳 Zuǒzhuàn

ของ 左丘明 Zuǒ Qiūmíng¹)ว่าในสมัยชุนชิว ครั้งหนึ่งรัฐหลูกรีฑาทหารเข้าตีเมืองหลวงของรัฐฉู่ (楚 國 Chǔguó) เจ้าครองรัฐฉู่รีบุดไปขอกำลังช่วยเหลือจากรัฐฉิน (秦 國 Qín guó) เจ้าครองรัฐฉินปฏิเสธ แต่เซินเปาซวี (申 包 胥 Shēn Bāoxū) เจ้าครองรัฐฉู่ ไม่ยอมกลับออกจากห้องพระโรงของรัฐฉินยื่นฟิงผั่งห้องร้องไห้เสียใจตลอดทั้งวันทั้งคืน รวม 7 วันด้วยกันโดยไม่ดื่มน้ำหรือแตะต้องอาหารใดๆ เลย ในที่สุดฉินอายกง (秦 哀 公 Qín Āigōng 536-501 ก่อนคริสต์ศักราช) เจ้าครองรัฐฉินเกิดความเห็นใจยอมยกกำลังทหารออกไปช่วยเหลือรัฐฉู่จนสามารถตีกองทัพรัฐหลูแตกพ่าย

สำนวนจีน 秦庭之哭 Qín tíng zhī kū นี้ จึงใช้หมายถึงการอ่อนน้อมขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น

2.1.4. สำนวนที่มาจากวรรณกรรมที่มีชื่อเสียงของจีน

สำนวนจีนที่มาจากวรรณกรรมชั้นนำของจีนนั้นต่างจากสำนวนจีนประเภทต่างๆที่ได้กล่าวมาข้างต้น เพราะสำนวนจีนเหล่านั้น ล้วนเป็นถ้อยคำสำนวนที่เกิดขึ้นจากการนำเอาใจความจากนิทาน ตำนาน หรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มาพูดกันให้เหลือเพียงคำ 4 คำเท่านั้น สำนวนจีนทั้งสามประเภทดังกล่าวข้างต้นจึงจัดเป็นประเภท มูลเหตุโดยอ้อม และสำนวนประเภทนี้จะต้องอาศัยปูมหลังเรื่องราวของมูลเหตุนั้นๆ ในการที่จะเข้าใจความหมายของสำนวนได้อย่างลึกซึ้ง แต่สำนวนจีนประเภทที่มาจากบทวรรณกรรมนั้นจะเป็นการหยิบยกบางบทบางตอนในบทวรรณกรรมที่ผู้คนคุ้นเคย หรือเป็นสำนวนที่ติดปากจนสามารถท่องจำได้ ขึ้นใจ มาพูดกันจนกลายเป็นถ้อยคำสำนวนที่ติดปาก บางครั้งอาจเป็นการหยิบเอาประโยคทั้งประโยคในบทหรือยกกรอมมาใช้หรืออาจมีการตัดตอนแต่งเติมบ้าง สำนวนจีนประเภทนี้จึงจัดเป็นประเภท มูลเหตุโดยตรง ตัวอย่างเช่น

鴉雀無聲

yā què wú shēng

กา นกกระจอก ไม่มี เสียง

¹ ไม่สามารถระบุปีเกิดได้ แต่เป็นคนเมืองหลู่เช่นเดียวกับขงจื้อ (孔子 Kǒngzǐ 551-479 ก่อนคริสต์ศักราช) และอยู่ร่วมสมัยเดียวกัน เชื่อกันว่าขงจื้อเป็นผู้เรียบเรียงหนังสือประวัติศาสตร์จีนเรื่องชุนชิว (春秋 Chūnqiū) และ 左丘明 Zuǒ Qiūmíng เป็นผู้เรียบเรียงหนังสือประวัติศาสตร์จีนเรื่อง จั๋วจ้วน (左傳 Zuǒzhuàn) (臺灣 商務印書館編審委員會 Tāiwān Shāngwù Yìnshūguǎn Biānshěn Wěiyuánhùi, 1997 : 710)

จากบทประพันธ์เรื่อง ความฝันในหอแดง (紅樓夢 Hóng Lóu Mèng) ซึ่งเป็นตัว
แทนนวนิยายโบราณ (古典小說 gǔdiǎn xiǎoshuō) ที่มีชื่อเสียงในสมัยราชวงศ์
ชิง (清代 Qīngdài ค.ศ.1616-1912) ประพันธ์โดยเฉาเสวฉิน (曹雪芹 Cáo Xuěqīn
ค.ศ.1715?-1763?) มีความตอนหนึ่งกล่าวว่า : 只見鴉雀無聲，獨有王夫人
在裏間房內坐着垂泪。zhǐ jiàn yā què wú shēng ,dú yǒu Wáng fūrén
zài lǐjiān fāngnèi zuòzhe chuí lèi เห็นแต่นกกา นกกระจอกไร้เสียง มีเพียงคุณนาย
หวังนั่งน้ำตาไหลอยู่ในห้อง วลี 鴉雀無聲 yā què wú shēng เมื่อมาใช้เป็นสำนวน
หมายถึง เงียบสนิท

水落石出

shuǐ luò shí chū

น้ำ ลด หิน ไหล

เดิมเป็นวรรคหนึ่งในบทร้อยกรองประเภทฟู¹ (賦 fù) ของซูซีอู (蘇軾 Sū Shì ค.ศ.1036
- 1101) ที่ชื่อว่า หลังกำแพงสีแดง (後赤壁賦 Hòu Chìbì fù) ร้อยกรองบทนี้
กล่าวไว้ว่า 江流有聲，斷岸千尺，山高月小，水落石出 jiāng liú
yǒu shēng ,duàn àn qiān chǐ ,shān gāo yuè xiǎo ,shuǐ luò shí chū ร้อยกรอง
บทนี้เดิมเป็นการกล่าวบรรยายภาพที่พบเห็นว่ามีเสียงน้ำไหล ชายฝั่งเว้าแห่งทอดยาว
หลายพันฟุต ภูเขาสูง พระจันทร์ดวงน้อย น้ำลดหินไหล ต่อมามีการนำวรรค สุดท้ายที่ว่า
水落石出 shuǐ luò shí chū มาใช้เป็นสำนวน โดยมีความหมายว่า ข้อเท็จจริง
ปรากฏภายหลัง

¹ เป็นกาพย์กลอนโบราณประเภทหนึ่งของจีนนิยมกันมากในสมัยราชวงศ์ฮั่น (漢代 Hàndài ค.ศ.206-
ค.ศ.220) ถือเป็นตัวแทนวรรณกรรมของราชวงศ์ฮั่น ซึ่งเรียกกันโดยทั่วไปว่า ฮั่นฟู (漢賦 Hànfù)
ลักษณะของฟูประกอบด้วยคำจำนวน 4-6 คำ มีการสัมผัสเพื่อความไพเราะทางภาษา ฟูแบ่งเป็นสาม
ประเภทคือ 騷體賦 sāotǐ fù เป็นประเภทกาพย์ 散體賦 sǎntǐ fù เป็นประเภทปกณกะ ซึ่งเป็น ฮั่นฟู
ที่สำคัญที่สุด และ 抒情賦 shūqíng fù ซึ่งเป็นประเภทบรรยายความรู้สึก (褚斌杰 Chǔ Bīn jié ,
1994 : 251-252)

2.2. ความหมายในสำนวนจีน

ในสำนวนจีนนั้น ความหมายของสำนวนจัดเป็นลักษณะที่มีความแน่นอนตายตัวจะเปลี่ยนแปลงความหมายด้วยเหตุผลใดๆ ตามใจชอบมิได้ จึงจัดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะประการหนึ่งของสำนวนจีน

2.2.1 การวิเคราะห์ความหมายของสำนวนจีน

ในการวิเคราะห์ความหมายของสำนวนนั้น สามารถวิเคราะห์ได้ 2 วิธี คือ การวิเคราะห์ความหมายจากคำที่ประกอบกันในสำนวน และวิเคราะห์ความหมายจากความหมายรวมของทั้งสำนวน (符淮青 Fú Huáiqīng, 1985 :199 - 200)

2.2.1.1 การวิเคราะห์ความหมายจากคำที่ประกอบกันในสำนวน หมายความว่า เมื่อเข้าใจความหมายของตัวอักษรแต่ละตัวที่ประกอบกันเป็นสำนวนแล้ว จะสามารถเข้าใจความหมายของสำนวนนั้นๆ ได้เลย การวิเคราะห์ลักษณะนี้ยังสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทดังนี้ คือ

ก. ความหมายของคำที่ประกอบกันในสำนวนเป็นภาษาปัจจุบันที่ใช้กันทั่วไป ตัวอย่างเช่น

始终如一

shǐ zhōng rú yī

เริ่มต้น สุดท้าย เหมือน หนึ่ง

หมายถึงตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสุดท้ายล้วนเหมือนกัน

言為心聲

yán wéi xīn shēng

คำพูด เป็น ใจ เสียง

คำพูด เป็น เสียงของใจ

หมายถึงคำพูดเป็นสิ่งที่ใช้ถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดในใจของคนเรา

ข. ความหมายของคำที่ประกอบกันเป็นสำนวนนั้น บางคำเป็นภาษาโบราณที่ไม่ค่อยได้พบเห็นในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น

汗流浹背

hàn liú jiā bèi

เหงื่อ ไหล ซึม หลัง

浹 ภาษาโบราณ หมายถึง ซึมผ่าน

หมายถึง มีความตื่นตระหนก หวาดกลัวสุดขีด ปัจจุบันใช้ในความหมายที่ตรงกับสำนวนไทยว่า เหงื่อไหลไคลย้อย

卓爾不群

zhuō ěr bù qún

โดดเด่น ไม่ กลุ่ม

卓爾 ภาษาโบราณ หมายถึง ลักษณะโดดเด่น

หมายถึง มีลักษณะพิเศษโดดเด่นแตกต่างจากผู้อื่น

2.2.1.2 การวิเคราะห์ความหมายจากความหมายรวมของทั้งสำนวน การวิเคราะห์ในลักษณะนี้ เราอาจพิจารณาจากคำที่ปรากฏในสำนวนซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับความหมายของสำนวนทั้งสำนวน เช่น

時不我待

shí bù wǒ dài

เวลา ไม่ ฉัน รอ

หมายถึง เวลาไม่รอคอยฉัน หมายความว่าต้องรู้ค่าของเวลาโดยไม่ปล่อยให้สูญเปล่า

矢口否認

shǐ kǒu fǒu rèn

สาบาน ไม่ ยอมรับ

หมายถึง ปฏิเสธโดยเด็ดขาด ไม่ยอมรับโดยสิ้นเชิง

บางครั้งเราอาจไม่เข้าใจความหมายของสำนวนทั้งสำนวนจากความหมายของคำที่ปรากฏกันได้โดยตรง ทั้งนี้เนื่องจากความหมายของสำนวนนั้นๆมีความสัมพันธ์กับตำนาน บทกวีโบราณ เกร็ดประวัติศาสตร์ต่างๆ ดังนั้น จึงต้องอาศัยความรู้ของเรื่องราวต่างๆ เป็นพื้นฐานประกอบเพื่อให้เข้าใจถึงความหมายที่แท้จริงของสำนวนนั้นๆ ได้ เช่น

天衣無縫

tiān yī wú fèng

ฟ้า เสื้อผ้า ไม่ เย็บ

สำนวนดังกล่าวถ้าพิจารณาความหมายตามคำที่ปรากฏแล้วหมายถึง *เสื้อผ้าจากสวรรค์ ไม่มีรอยเย็บ* สำนวนนี้มีตำนานเล่าขานกันว่า ในคืนฤดูร้อนวันหนึ่ง มีกระทาชายนายหนึ่งชื่อกั๋วฮั่น (郭翰 Guō Hàn) ยืนตากลมอยู่ที่ระเบียง ทันใดนั้นเขาพบว่ามียุ้งสาวนางหนึ่งลอยล่องลงจากฟากฟ้า ชายหนุ่มสังเกตเห็นว่าเสื้อผ้าที่นางสวมใส่อยู่นั้นไม่มีตะเข็บรอยเย็บเลย จึงถามด้วยความสงสัย นางจึงกล่าวตอบว่านางเป็นนางสวรรค์ และบนสวรรค์นั้นไม่มีเข็มและด้าย ดังนั้น ความหมายของสำนวนนี้จึงเป็นความหมายเปรียบเทียบถึง สิ่งที่ประณีตสมบูรณ์ปราศจากข้อบกพร่องนั่นเอง

愚公移山

yú gōng yí shān

โง่ ลุง ย้าย ภูเขา

มีนิทานเล่ากันว่าในสมัยโบราณมีท่านผู้เฒ่าคนหนึ่งได้ฉายาว่าลุงโง่แห่งเป่ย์ชาน (北山愚公 Běishān yú gōng) หน้าบ้านของลุงโง่มีภูเขาสองลูกปิดกั้นทางเดินเข้าออกของเขา เขาจึงตัดสินใจจะเคลื่อนย้ายภูเขาทั้งสองลูกออกไปให้พ้นหน้าบ้าน ผู้เฒ่าอีกผู้หนึ่งซึ่งได้ฉายาว่าลุงปัญญาแห่งเหอฉวี (河曲智叟 Héqū zhì sǒu) หัวเราะเยาะลุงโง่ว่าไม่มีทางเป็นไปได้ แต่ลุงโง่กลับตอบว่าแม้ตัวเองทำไม่สำเร็จต้องตายไปก่อน ตัวเองยังมีลูกอีกเมื่อลูกตายไป ยังมีหลานเหลนที่จะทำการเรื่องนี้ต่อไปได้อีกเรื่อย ๆ แต่ภูเขาไม่สามารถงอกเงยเพิ่มออกมาได้ ฉะนั้น คงมีสักวันหนึ่งที่พวกเขาเหล่านั้นจะช่วยกันขุดเจาะจนสามารถเคลื่อนย้ายภูเขาออกไปจนได้อย่างแน่นอน

นิทานเรื่องนี้จึงเป็นที่มาของสำนวน 愚公移山 yú gōng yí shān โดยใช้อุปมาเปรียบเทียบว่าหากมีความวิริยะอุตสาหะ ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคใดๆ ย่อมจะสามารถฝ่าฟันผ่านพ้นไปได้

2.2.2. ประเภทของความหมายในสำนวนจีน

การวิเคราะห์ความหมายของสำนวนนอกจากจะวิเคราะห์ได้ตามที่กล่าวมาข้างต้นสองวิธีแล้ว ความหมายของสำนวนยังสามารถแบ่งออกเป็นสองประเภทด้วยกัน คือ สำนวนความหมายเปรียบเทียบ และสำนวนความหมายเกี่ยวเนื่อง (馬國凡 Mǎ Guófán, 1997 : 238 - 246)

2.2.2.1. สำนวนที่เป็นความหมายเปรียบเทียบ หมายความว่าความหมายของสำนวนเกิดขึ้นจากการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับสิ่งหนึ่ง โดยมีคำที่แสดงให้เห็นว่ามีการเปรียบเทียบประกอบอยู่ในตัวสำนวนด้วย เช่น คำว่า 如 rú แปลว่า เหมือน หรือ 若 ruò ดัง ดุจ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

心如刀割

xīn rú dāo gē

ใจ เหมือน มีด กรีด

หมายถึง อุปมาเหมือนใจถูกคมมีดกรีดเฉือน หมายความว่ามีความเจ็บช้ำน้ำใจอย่างแสนสาหัส

心口如一

xīn kǒu rú yī

ใจ ปาก เหมือน หนึ่ง

หมายถึง คิดอย่างไรพูดออกไปอย่างนั้น เปิดเผยตรงไปตรงมา อุปมาเหมือนปากกับใจเป็นหนึ่งเดียวกัน

บางครั้งสำนวนจีนอาจใช้ในความหมายเชิงเปรียบเทียบ แต่โครงสร้างที่ประกอบเป็นถ้อยคำสำนวนอาจไม่มีรูปแบบที่เด่นชัด เช่นไม่มีคำบ่งชี้ให้เห็นว่าเป็นการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับสิ่งหนึ่ง แต่โดยแท้จริงแล้วสำนวนนั้นมีความหมายเป็นเชิงเปรียบเทียบ ตัวอย่างเช่น

大海捞针

dà hǎi lāo zhēn

ใหญ่ ทะเล วม เข็ม

หมายถึง ไม่สามารถบรรลุถึงวัตถุประสงค์หรือประสบความสำเร็จได้ อุปมาเหมือนกับการงมหาเข็มในท้องทะเลใหญ่หรือมหาสมุทรที่กว้างใหญ่ไพศาล โอกาสที่จะพบเข็มนั้นมีน้อยมาก

冷窗凍壁

lěng chuāng dòng bì

หนาว หน้าต่าง หนาว กำแพง

หมายถึง ประสบกับความยากไร้ขาดที่พึ่งพิง อุปมาเหมือนอาศัยอยู่ในบ้านที่ไม่มีความอบอุ่น

2.2.2.2 จำนวนที่เป็นความหมายเกี่ยวเนื่อง ความหมายเกี่ยวเนื่อง เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่ทำให้จำนวนจีนมีความหมายกว้างออกไป ไม่ได้มีความหมายจำกัดเพียงแค่ความหมายตามตัวอักษรที่ปรากฏอยู่เท่านั้น แต่ต้องอาศัยความหมายตามคำที่ปรากฏอยู่เป็นพื้นฐานเบื้องต้นในการขยายความหมายของจำนวนนั้น ๆ ให้มีที่ใช้ได้มากขึ้น ทำให้เกิดความผันแปรทางภาษา และไม่ทำให้จำนวนจีนสูญสลายหรือตายไปกับกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลง ตัวอย่างเช่น

心無二用

xīn wú èr yòng

ใจ ไม่มี สอง ใช้

เดิมจำนวนนี้ ใช้หมายถึงใจหนึ่งดวงไม่อาจใส่ใจกับสิ่งของสองสิ่งได้ในเวลาเดียวกัน ภายหลังจากความหมายแผลงเป็นเวลาทำการสิ่งใดต้องมีใจจดจ่อ มีความตั้งใจแน่วแน่มั่นคงต่อสิ่งนั้นสิ่งเดียว

別無長物

bié wú cháng wù

ไม่มี ของส่วนเกิน

長物 cháng wù หมายถึง ของส่วนเกิน จำนวนนี้เดิมหมายถึง ไม่มีสิ่งของอื่นใดที่เป็นส่วนเกิน ภายหลังจากความหมายแผลงให้ครอบคลุมกว้างขึ้นหมายความว่า เป็นเพราะยากจนข้นแค้นอย่างมากจึงไม่มีสิ่งของมากมาย มีแต่เพียงสิ่งของที่จำเป็นพอใช้ประโยชน์ได้จริง ๆ เท่านั้น

ความหมายของจำนวนจีนจัดเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของจำนวนจีน เพราะจำนวนแต่ละจำนวนจะมีความหมายเฉพาะในตัวเอง เมื่อกาลเวลาผ่านไป จำนวนจีนอาจมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยที่เปลี่ยนไปจนเกิดเป็นความหมายใหม่ที่ผู้คนในสังคมนิยมใช้กัน แต่ความหมายใหม่ที่เกิดขึ้นก็ยังคงหรือมีความเกี่ยวข้องกับความหมายเดิมอยู่ เพียงแต่จำนวนนั้นๆ เดิมอาจมีความหมายหมายถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งในแง่บวก ภายหลังจากกลายเป็นความหมายในแง่ลบเป็นต้น ตัวอย่างเช่น

走馬看花

zǒu mǎ kàn huā

เดิน ม้า ชม ดอกไม้

เดิมหมายถึง การขี่ม้าชมวิวทิวทัศน์ไปรอบ ๆ เมือง ซึ่งถือเป็นความสุขและมีความยินดี
ปรีดาอย่างมาก แต่ปัจจุบันใช้อุปมาถึงการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างผิวเผิน ขาดความ
ละเอียดถี่ถ้วน

亦步亦趨

yì bù yì qū

ทั้ง ก้าว ทั้ง ตาม

เดิมหมายถึงนักเรียนเจริญรอยตามการกระทำของครูบาอาจารย์ ไม่มีความหมายแง่ลบ
แต่ความหมายปัจจุบันกลับหมายถึง การลอกเลียนผู้อื่น ซึ่งเป็นความหมายแง่ลบ

2.3. ที่มาของสำนวนไทย

สำนวนไทยมีมูลเหตุหรือที่มาจากหลายๆทาง ดังที่ขุนวิจิตรมาตราหรือกาญจนาศุภพันธ์ กล่าวไว้ว่า
(ขุนวิจิตรมาตรา , 2539 : 2)

...สำนวนนั้นเกิดจากมูลเหตุต่าง ๆ เป็นต้นว่า เกิดจากธรรมชาติ เกิดจากการกระทำ เกิดจากสิ่ง
แวดล้อม เกิดจากความประพฤติ เกิดจากการละเล่น เกิดจากอุบัติเหตุ เกิดจากแบบแผนประเพณี
เกิดจากลัทธิศาสนาเกิดจากเรื่องแปลกๆ ที่ปรากฏขึ้น เกิดจากนิยาย นิทาน ตำนาน ตลอดจน
พงศาวดารหรือประวัติศาสตร์ และอะไรต่ออะไรอื่น ๆ อีกมากมายแล้วแต่สมัยเวลา มูลเหตุต่าง ๆ
ดังกล่าว ใครช่างคิด ช่างนึก ช่างสังเกต และเป็นคนมีไหวพริบ ก็นำเอาแต่ใจความมาพูดสั้นๆ เป็น
การเปรียบบ้าง เทียบบ้าง เปรียบบ้าง กระทบบ้าง ประชดประชันบ้าง พูดเล่นสนุกๆ ก็มี พูดเตือน
สติให้คิดก็มีต่างๆ กัน ...

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสรุปที่มาหรือการเกิดของสำนวนไทยออกมาเป็นประการสำคัญ ๆ ไว้ดังนี้

1. สำนวนที่เกิดจากธรรมชาติ
2. สำนวนที่เกิดจากการกระทำ ความประพฤติปฏิบัติและความเป็นอยู่ของคน
3. สำนวนที่เกิดจากอวัยวะร่างกายส่วนต่าง ๆ
4. สำนวนที่เกิดจากแบบแผนประเพณีและวัฒนธรรม
5. สำนวนที่เกิดจากนิทาน ตำนาน วรรณคดี หรือประวัติศาสตร์
6. สำนวนที่เกิดจากศาสนาและความเชื่อ
7. สำนวนที่เกิดจากสัตว์
8. สำนวนที่เกิดจากการละเล่น กีฬา หรือการแข่งขัน

9. ส่วนวนที่เกิดจากของกินของใช้

2.3.1. ส่วนวนที่เกิดจากธรรมชาติ

ธรรมชาติมีอิทธิพลต่อมนุษย์เราไม่ว่าในยุคสมัยใด ๆ ในสมัยโบราณที่วิทยาการยังไม่เจริญ ธรรมชาติยังมีอิทธิพลต่อมนุษย์อย่างมากทั้งในด้านความเชื่อและความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ เช่น ฝน พายุ ไฟ น้ำล้นมีอิทธิพลต่อความคิดที่นำมาเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันของมนุษย์เรา จนทำให้มีการเปรียบเทียบพหุคูณกลายเป็นถ้อยคำสำนวนต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น

ฝนตกไม่ทั่วฟ้า บางครั้งท้องฟ้าอาจมีเมฆฝนปกคลุมไม่ทั่วถึงกัน หรือเมฆฝนอาจถูกลมพัดพากระจัดกระจายออกไป ทำให้บางแห่งอาจมีฝนตก ในขณะที่พื้นที่ใกล้เคียงบางแห่งท้องฟ้าอาจสว่างโปร่งใส จึงเป็นที่มาของสำนวนนี้ซึ่งหมายถึง การกระทำอะไรหรือการให้อะไรแก่ใครที่ไม่ทั่วถึงกัน

คลื่นใต้น้ำ ปกติคลื่นจะปรากฏอยู่บนผิวน้ำทำให้เราสามารถคาดคะเน และคำนวณดูลมฟ้าอากาศได้ แต่คลื่นที่เกิดอยู่ใต้ผิวน้ำนั้นเรามองไม่เห็น ทำให้ไม่อาจคาดเดาสິงที่จะเกิดขึ้นได้ **คลื่นใต้น้ำ** จึงใช้หมายถึง เหตุการณ์ที่ก่อกวนอยู่ภายในแต่ภายนอกดูสงบเรียบร้อย

2.3.2 ส่วนวนที่เกิดจากการกระทำ ความประพฤติปฏิบัติ และความเป็นอยู่ของคน

สำนวนไทยจำนวนมากเป็นการเปรียบเทียบมาจากการประพฤติปฏิบัติ การปฏิบัติตามค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อต่าง ๆ ที่เชื่อถือสืบทอดกันต่อ ๆ มาเป็นแง่คิดให้นำมาพูดเปรียบเทียบเป็นถ้อยคำสำนวน ตัวอย่างเช่น

สาदनํ้ารดกัน การเอานํ้ามาสาदनํ้ารดกันทำให้ต่างคนต่างเปียกด้วยกันทั้งสองฝ่าย สำนวนนี้ หมายถึง การกล่าวให้ร้ายซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความเสียหายแก่กันและกัน

ถอดเขี้ยวถอดเล็บ ละทิ้งความเก่งกาจ ละพยศ เลิกแสดงฤทธิ์แสดงอำนาจอีกต่อไป สำนวนนี้เอาลักษณะของเสือที่มีเขี้ยวเล็บเป็นอาวุธสำคัญมาเป็นตัวเปรียบเทียบ

¹ ความหมายของตัวอย่างสำนวนไทยในวิทยานิพนธ์นี้ได้จาก สำนวนโวหาร สุภาพสิต คำพังเพย (ชวลีพร สุสุวรรณ, 2539) สำนวนไทยและสุภาพสิต (พงจันทร์ ศรีธธา, 2541) และ สุภาพสิต คำพังเพย สำนวนไทย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540)

2.3.3 ส่วนนวมเกิดจากอวัยวะร่างกายส่วนต่างๆ

อวัยวะต่างๆ ในร่างกายของคนเรา เป็นสิ่งที่เราใช้อยู่เสมอ ลักษณะอวัยวะในร่างกาย ตลอดจนการรับสัมผัสต่างๆ ของอวัยวะ ตั้งแต่ส่วนสูงคือ หัว หู ตา ปาก เรื่อยลงไปจนถึงเท้ารวมทั้งอวัยวะภายในร่างกายที่สำคัญคือ ใจ ดี ปอด เป็นต้นนั้น ก่อให้เกิดความคิดเปรียบเทียบเป็นถ้อยคำ ส่วนนวมขึ้นมากมาย ตัวอย่างเช่น

ดินเท่าฝ่าหอย หมายถึงเด็กทารก ส่วนนวมนี้มาจากการเปรียบเทียบเท้าของเด็กแรกเกิด ซึ่งมีขนาดเล็กมาก

ล้นกับพัน การกระทบกระทั่งกันบ้างแต่ไม่รุนแรงของคนที่อยู่ใกล้ชิดกัน เช่นระหว่างสามีกับภรรยา หรือคนที่ทำงานร่วมกัน ส่วนนวมนี้จึงใช้ ล้นกับพัน ซึ่งอยู่ใกล้กันในช่องปากเป็นตัวเปรียบเทียบ

2.3.4 ส่วนนวมที่เกิดจากแบบแผนประเพณีและวัฒนธรรม

ชนชาติไทยเป็นชนชาติที่มีอารยธรรมเก่าแก่ชาติหนึ่ง อีกทั้งอิทธิพลของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ที่คนไทยนับถือมาแต่สมัยโบราณนั้น ก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้คนในสังคมตั้งแต่เกิดจนตาย แบบแผนประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ จึงถูกนำมาใช้เปรียบเทียบเป็นถ้อยคำส่วนนวม ตัวอย่างเช่น

ลูกผีลูกคน ส่วนนวมนี้หมายถึง หวังเป็นที่แน่นอนยังไม่ได้ หรือได้เสียก้ำกึ่งกันจะเป็นตายเท่ากัน หรือไม่แน่ว่าจะดีหรือร้าย มูลเหตุของส่วนนวมนี้กาญจนาคพันธุ์อธิบายไว้ว่า (ขุนวิจิตรมาตรา , 2539 : 266) มาจากทารกที่เกิดใหม่ ในสมัยโบราณการแพทย์ไม่เจริญทารกที่คลอดใหม่มักไม่รอด หรือตายในสามวัน ถ้าพ้นสามวันไปแล้ว ก็ถือว่าไม่เป็นอันตราย จึงเกิดวิธีทำเคล็ดตอนเอาเด็กใส่กระดังงอว่า “ สามวันลูกผี สี่วันลูกคน ลูกของใครเขาไปเน้อ ” ในคำทำขวัญทารกของโบราณก็มีว่า “ เราสู้ขอซื้อไว้ให้เป็นเบ็ยสามสิบสาม ค่าตัวตามสินไถ่ ในสามวันเป็นลูกผี พันสี่วันเป็นลูกคน ” ดังนี้ จึงเกิดส่วนนวมว่า **ลูกผีลูกคน**

คนตายขายคนเป็น หมายถึง คนที่ตายไปแล้วแต่มีหนี้สินติดตัวอยู่มาก ทำให้คนที่อยู่ซึ่งเกี่ยวข้องหรือเป็นญาติพี่น้องต้องรับผิดชอบใช้หนี้ และยังคงต้องมีภาระในการจัดทำศพ ซึ่งหากไม่มีเงินเลยก็ต้องไปกู้หนี้ยืมสินคนอื่นมาทำศพด้วย

2.3.5 ส่วนวนที่เกิดจากนิทาน ตำนาน วรรณคดี หรือประวัติศาสตร์

ตั้งแต่สมัยสุโขทัย คนไทยมีภาษาเขียนจารึกเป็นหลักฐานลงในศิลาจารึก ข้อความในศิลาจารึกพบว่ามียกย่องคำสำนวนอยู่ด้วย วรรณคดีสำคัญ ๆ ที่เป็นชิ้นเอกทั้งประเภทร้อยแก้วร้อยกรองในสมัยต่อมาต่างมีส่วนภาษาไทยปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นยังมีการนำเอาเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นมาเปรียบเปรยเป็นถ้อยคำสำนวนด้วย ตัวอย่างเช่น

กรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี ส่วนวนนี้เป็นส่วนวนเก่าอาจมีแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะมีหลักฐานปรากฏอยู่ในเสภาขุนช้างขุนแผนตอนเถรवादแก้แค้นพลายชุมพล ตอนหนึ่งว่า “ ... คนดีไม่สิ้นอยุธยา อย่าชล่าใจนักจักเสียที ” ส่วนวนนี้หมายถึงคนดี หรือคนเก่งที่มีความสามารถยังมีอยู่และพร้อมที่จะต่อสู้ได้

ไกลปืนเที่ยง ส่วนวนนี้เกิดขึ้นจากการที่เมื่อสมัยรัชกาลที่ 5 ประมาณปี พ.ศ. 2430 เริ่มมีการยิงปืนใหญ่เวลา 12.00 นาฬิกาในพระนคร เพื่อให้รู้ว่าเป็นเวลาเที่ยงวัน คนในพระนครได้ยิน คนอยู่ไกลออกไปก็ไม่ได้ยิน จึงเกิดเป็นส่วนวนพูดหมายถึงไปถึงข่าวคราวต่าง ๆ ที่เกิดในพระนคร คนอยู่ไกลไม่ได้ยินได้ฟังไม่รู้ เลยว่า อยู่ไกลปืนเที่ยง และหมายรวมถึงคนบ้านนอกคอกนาด้วย

2.3.6 ส่วนวนที่เกิดจากศาสนาและความเชื่อ

ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติของไทย หลักคำสอนต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าในเรื่องบาปบุญคุณโทษการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วนั้นเป็นแนวทางปฏิบัติของคนในสังคมที่ยึดถือเป็นคติตลอดมา ตัวอย่างเช่น

บวชก่อนเบียด ในที่นี้คือการบวชเป็นพระนั่นเอง คนไทยยึดถือกันว่าลูกผู้ชายเมื่อได้บวชเรียนเป็นพระแล้ว จะถือว่าได้เป็นคนดีโดยสมบูรณ์ เนื่องจากได้ผ่านการศึกษาศาสนา เล่าเรียนพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว และยังถือว่าเป็นคนมีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบสูง เพราะระหว่างการบวชเรียนอยู่นั้น ผู้เป็นพระต้องถือศีลปฏิบัติอย่างเคร่งครัดถึง 227 ข้อตามวินัยของสงฆ์ ซึ่งมีใช่เป็นเรื่องง่ายนัก ส่วนคำว่า **เบียด** นั้นแปลว่าการมีภรรยา บวชก่อนเบียดจึงแปลว่า บวชเป็นพระเสียก่อน เมื่อสึกออกมาแล้ว จึงค่อย แต่งงานหรือหาภรรยา

ปิดทองหลังพระ หมายความว่า การทำอะไรที่สำคัญ ๆ แต่ไม่มีใครมองเห็นสิ่งที่ตนเป็นผู้ทำ จึงยอมจะไม่ได้รับการยกย่องชมเชยเท่าที่ควร เปรียบเหมือนการปิดทองหลังองค์พระพุทธรูป ซึ่งมักจะไม่มีใครเห็น นอกเสียจากคนที่เดินอ้อมไปทางข้างหลังองค์พระ คนจึงชอบปิดทองไว้ด้านหลังขององค์พระพุทธรูปกันเป็นส่วนใหญ่ เพราะเป็นส่วนที่คนทั่วไปแลเห็นได้อย่างชัดเจน

2.3.7 ส่วนวนที่เกิดจากสัตว์

ส่วนวนไทยที่เกี่ยวกับสัตว์นั้น มีเป็นจำนวนมาก เพราะชีวิตคนไทยมีความใกล้ชิดพบเห็นสัตว์ต่าง ๆ อยู่เสมอ ทั้งสัตว์เลี้ยง สัตว์ป่า เราจึงมักนำเอาลักษณะกิริยาอาการ ธรรมชาตินิสัย ลักษณะเด่นของสัตว์แต่ละชนิดมาพูดเปรียบเปรยเป็นถ้อยคำสำนวน ตัวอย่างเช่น

ปัญญาแค่หางอึ่ง คนมีสติปัญญาหรือความรู้น้อยเปรียบกับหางอึ่งอ่างที่สั้นนิดเดียว

ริดเลือดกับปู เคี้ยวเข็นหรือบังคับเอากับคนที่เขาไม่มีทางจะให้ เช่น ริดเงินจากคนที่ยากจนอยู่แล้ว เหมือนการริดเลือดจากปูซึ่งไม่มีเลือด

2.3.8 ส่วนวนที่เกิดจากการละเล่น กีฬา หรือการแข่งขัน

คนไทยเรามีการนำเอาลักษณะของการละเล่นที่เป็นพื้นบ้าน กีฬาการแข่งขันต่าง ๆ ที่นิยมเล่นกัน เช่น การเล่นหมากรุกหมากระดาน การเล่นว่าว การชนไก่ เป็นต้น มาใช้พูดจาเปรียบเปรยจนกลายเป็น ถ้อยคำสำนวน ตัวอย่างเช่น

ไม่ดูตาม้าตาเรือ มาจากการละเล่นหมากรุก ส่วนวนนี้มีความหมายว่า ไม่พิจารณาให้รอบคอบ

ว่าวขาดลมลอย ส่วนวนนี้มาจากการเล่นว่าว เมื่อสายป่านซึ่งเป็นสิ่งที่ใช้บังคับการเคลื่อนไหว ของว่าวที่ลอยอยู่บนฟ้าขาดลง ทำให้ไม่มีสิ่งที่ใช้ยึดดึงว่าวนั้นได้ ทำให้ว่าวนั้นถูกลมพัดลอยหายไป ส่วนวนนี้นำมาเปรียบเทียบกับ การเสียของไปโดยไม่มีหวังว่าจะได้กลับคืน

2.3.9 ส่วนวนที่เกิดจากของกินของใช้

ของกินของใช้ถือเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของคนเราและเป็นสิ่งที่เราต้องพบเห็นหรือใช้สอยอยู่เสมอ ๆ ดังนั้น จึงมีการนำเอาสิ่งใกล้ตัวเหล่านี้มาเปรียบเทียบเป็นถ้อยคำสำนวนอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อย ตัวอย่างเช่น

ขนมผสมน้ำยา หมายถึง ทั้งสองฝ่ายพอดีกัน จะว่าข้างไหนดีกว่ากันไม่ได้ สำนวนนี้มาจากการรับประทานขนมจีนน้ำยา ซึ่งสองอย่างนี้ต้องรับประทานด้วยกัน และต้องมีสัดส่วนพอเหมาะกันจึงจะรับประทานอร่อย เรียกว่าเวลาตักน้ำยาราดลงบนขนมจีนจะต้องกะส่วนให้พอดี เวลาคลุกผสมกับขนมจีนจะได้พอเหมาะ หรือมีสัดส่วนเข้ากันพอดีทั้งสองอย่าง เมื่อรับประทานแล้วก็จะอร่อย ไม่ใช่ว่าเป็นเพราะขนมจีนอร่อยหรือน้ำยารอร่อย แต่อร่อยด้วยกันทั้งสองอย่าง

ผ้าขี้ริ้วห่อทอง คนที่ทำตัวมอมแมมสกปรกหรือสวมเสื้อผ้าเก่าๆ แสดงเป็นคนยากจน แต่แท้จริงแล้วกลับมีฐานะร่ำรวย

2.4. ความหมายในสำนวนไทย

ความหมายของถ้อยคำที่ใช้เป็นสำนวนไทยไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงจากความหมายใดความหมายหนึ่งให้เกิดเป็นความหมายใหม่ขึ้นเมื่อถ้อยคำเหล่านั้นถูกใช้เป็นสำนวน กระนั้นแล้ว ความหมายเดิมกับความหมายใหม่ยังคงมีความเกี่ยวเนื่องหรือสัมพันธ์กันบ้าง

2.4.1. การวิเคราะห์ความหมายของสำนวนไทย

จิราภรณ์ ภัทรภาณุภัทร (2516 : 52-57) ได้วิเคราะห์ไว้ในตอนที่ว่าด้วยการวิเคราะห์ความหมายของถ้อยคำที่ใช้เป็นสำนวนในวิทยานิพนธ์ ถ้อยคำที่เป็นสำนวนในภาษาไทย ไว้ว่า ความหมายของถ้อยคำที่ใช้เป็นสำนวนนั้นจะมีการเปลี่ยนแปลงเป็นสองประเภทคือประเภทที่ความหมายเปลี่ยนทั้งหมด และประเภทที่ความหมายเปลี่ยนเฉพาะบางส่วน

2.4.1.1.ประเภทที่ความหมายเปลี่ยนทั้งหมด ถ้อยคำหรือกลุ่มคำใด เมื่อใช้เป็นสำนวนขึ้นมา นั้น ความหมายเดิมของถ้อยคำ หรือกลุ่มคำนั้น ๆ จะเปลี่ยนแปลงจากความหมายเดิมเป็นความหมายใหม่ทันที ตัวอย่างเช่น

ว่าวติดลม	ความหมายเดิม	การเล่นว่าวซึ่งเมื่อชักขึ้นสู่ฟ้าแล้ว ได้แรงลมช่วยส่ง ให้ลอยละลิว
	ความหมายเมื่อเป็นสำนวน	เพลินจนลืมตัว
เค็มเป็นเกลือ	ความหมายเดิม	เกลือมีรสชาติเค็ม
	ความหมายเมื่อเป็นสำนวน	ไม่ยอมเสียเปรียบใคร

2.4.1.2 ประเภทที่ความหมายเปลี่ยนเฉพาะบางส่วน ความหมายของถ้อยคำที่ใช้เป็นสำนวนในลักษณะนี้หมายถึงความหมายใหม่ที่เกิดขึ้นนั้นมีการเปลี่ยนแปลงจากความหมายเดิมเฉพาะคำบางคำหรือบางส่วนเท่านั้น และยังคงความหมายของคำบางคำในกลุ่มคำนั้นไว้ ตัวอย่างเช่น

เจียบเป็นเป่าซาก หมายถึงเจียบสนิท มีการเปลี่ยนแปลงเฉพาะคำบางคำในกลุ่มคำที่เป็นสำนวนคือคำว่า **เป่าซาก** ซึ่งนำมาเป็นคำเปรียบเทียบกับกรกระทำที่ไม่มีเสียงดัง และในที่นี้ทำหน้าที่เป็นคำขยายคำ **เจียบ** ส่วนคำว่า **เจียบ** ยังคงความหมายเดิม

กินบ้านกินเมือง ความหมายเมื่อเป็นสำนวนมีการเปลี่ยนแปลงความหมายเฉพาะส่วนหนึ่งของกลุ่มคำคือคำว่า **กิน** ซึ่งเปลี่ยนจากความหมายเดิมว่า รับประทาน เป็น มีอำนาจสูงสุด ส่วนคำ **บ้าน** และ **เมือง** นั้นยังคงความหมายเดิม กลุ่มคำนี้เมื่อใช้เป็นสำนวนหมายถึงมีอำนาจสูงสุดในบ้านเมือง คือ เป็นเจ้าเมืองนั่นเอง

2.4.2. ประเภทของความหมายในสำนวนไทย

ความหมายใหม่ที่เกิดขึ้นของถ้อยคำเมื่อใช้เป็นสำนวนนั้น จีราภรณ์ ภัทรภาณุภัทร (2516 : 52-57) วิเคราะห์โดยแบ่งไว้เป็น 4 ประเภท แต่ในที่นี้ จะสรุปประการสำคัญไว้เพียง 2 ประเภทเท่านั้น คือ สำนวนที่เป็นความหมายเปรียบเทียบ และสำนวนที่เป็นความหมายเกี่ยวเนื่อง

2.4.2.1. สำนวนที่เป็นความหมายเปรียบเทียบ สำนวนประเภทนี้ มักใช้ในความหมายเปรียบเทียบไม่ว่าจะเป็นการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับสิ่งหนึ่ง หรือจะเป็นความหมายในลักษณะเปรียบเทียบโดยนัย ซึ่งเป็นความหมายที่เกิดขึ้นจากการสร้างภาพพจน์ขึ้นนั่นเอง วิธีการ เปรียบเทียบที่ใช้มี 3 วิธี คือ

¹ ภาพพจน์ ในที่นี้ใช้ในความหมายว่า ภาพที่เกิดจากตัวอักษร (จีราภรณ์ , 2516 : 53)

ก. การเปรียบเทียบแบบอุปมา เป็นลักษณะการเปรียบเทียบสิ่งที่เหมือนกันโดยมีคำเชื่อมโยง “ เหมือน ” เรียกว่า การเปรียบเทียบแบบอุปมาหรือการเปรียบเทียบ ตัวอย่างเช่น เปรียบการที่ได้รับความลำบากแสนสาหัสเหมือนตกนรกทั้งเป็น หรือเปรียบคนอ้วนมากๆ เหมือนโองต้อขา หรือเปรียบการที่ต้องสิ้นเนื้อประดาตัวหรือต้องพบกับเหตุร้ายโดยไม่คาดคิดมาก่อนเหมือน ล้มทั้งยืน เป็นต้น

ข. การเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์¹ เป็นการเปรียบเทียบโดยนำเอาลักษณะสำคัญของสิ่งที่ต้องการเปรียบมาเปรียบเทียบโดยไม่ต้องมีการเชื่อมโยงว่าเหมือนกับสิ่งนั้น เราเรียกว่า การเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์หรือเปรียบเทียบ เช่น เปรียบเทียบคนที่เคยเป็นคู่รักกันมาก่อน เมื่อมาพบกันใหม่ยอมหรือฟื้นความสัมพันธ์ได้โดยง่ายว่าเป็น ถ่านไฟเก่า หรือเปรียบเทียบคนที่ไม่ลงรอยกันหรือรสนิยมเข้ากันไม่ได้ เมื่ออยู่ใกล้กันก็มักเป็นปากเสียงทะเลาะวิวาทกันว่าเป็น ขมั้นกับปูน เป็นต้น

ค. การเปรียบเทียบจากรูปธรรมเป็นนามธรรม เป็นการเปรียบเทียบเพื่ออธิบายสิ่งซึ่งอธิบายได้ยาก เช่น ความรู้สึก อารมณ์ ฯลฯ ให้เข้าใจได้ง่ายด้วยการเปรียบเทียบออกมาเป็นสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส เช่น เปรียบเทียบความรู้สึกเจ็บช้ำที่ฝังใจอยู่ไม่รู้ลืมกับ แผลเก่า ซึ่งเป็นรูปธรรม หรือเปรียบเทียบการทำใจคอให้หนักแน่นไว้ดีกว่าหูเบา หรือใจเบา หลงเชื่อคำของคนอื่นๆ กับกลุ่มคำที่ว่า พกหินดีกว่าพกนุ่น ซึ่งกลุ่มคำ พกหิน นี้เป็นรูปธรรมให้เห็นว่าเอาหินหนักๆ มาไว้กับตัว และ พกนุ่น ก็เป็นรูปธรรมแสดงให้เห็นว่านุ่นเป็นของเบาอันหมายถึงความใจเบา หรือหูเบาเอนเอียงง่าย เป็นต้น

2.4.2.2. สำนวนที่เป็นความหมายเกี่ยวเนื่อง หมายถึง ความหมายของถ้อยคำที่ใช้เป็นสำนวนมีความเกี่ยวข้องกับความหมายเดิม หรือความหมายรวมเดิม โดยไม่ใช่ความหมายในเชิงเปรียบเทียบ แต่มีความเกี่ยวข้องกันอยู่ เช่น มีลักษณะเป็นของที่ใช้คู่กัน เป็นสิ่งที่ใกล้ชิดกัน หรือของสิ่งหนึ่งทำให้นึกไปถึงความหมายอีกความหมายหนึ่ง เป็นทำนองใช้คำให้มีความหมายกว้างออกไป ตัวอย่างเช่น พระอิฐพระปูน หมายถึง วางเฉยไม่ยินดียินร้าย เป็นความหมายเกี่ยวเนื่องจากการที่พระพุทธรูปที่ทำจากอิฐปูนนั้นไม่มีชีวิตจิตใจ เคลื่อนไหวไม่ได้ โบแดง หมายถึง ยอดเยี่ยม เป็นความหมายเกี่ยวเนื่องจากการใช้โบสีแดงเป็นเครื่องหมายแสดงว่าได้รับรางวัลยอดเยี่ยม ผากเนื้อไว้กับเสือ หมายถึงการไว้วางใจคนที่ไม่ควรไว้วางใจ ทั้งนี้ เป็นความหมายเกี่ยวเนื่องมาจากเนื้อซึ่งเป็นอาหารของเสือ การผากชิ้นเนื้อไว้กับเสือ ย่อมไว้ใจไม่ได้ เป็นต้น

จากการศึกษาสำนวนจีนและสำนวนไทยในด้านมูลเหตุและความหมายที่เกิดขึ้นเมื่อถ้อยคำใช้

¹ อุปลักษณ์ หมายถึงการอุปมาโดยไม่มีตัวอุปไมย (จิราภรณ์ , 2516 :53)

เป็นสำนวน เราจะพบว่าลักษณะของสำนวนทั้งของจีนและไทยนั้นมีความคล้ายคลึงกันมาก ซึ่งเราอาจสรุปโดยย่อได้ ดังนี้

1. ด้านที่มาหรือมูลเหตุ เราจะพบว่าสำนวนจีนและสำนวนไทยมีที่มาจากเรื่องราวที่อยู่ใกล้ตัว ไม่ว่าจะเป็นนิทาน ตำนานปรัมปราที่มีการเล่าขานต่อๆ กันมา หรือจะเป็นเรื่องราวก่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ของจีนและไทย รวมทั้งประเพณีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคม โดยจะนำเอาใจความสาระสำคัญมากล่าวให้เป็นถ้อยคำสำนวนที่กระชับรัด ใไพเราะกินใจผู้คนจนกลายเป็นคำพูดติดปากใช้กันทั่วไป อาจมีการเปลี่ยนแปลงบ้างตามยุคสมัย สำนวนที่มีภาษาสละสลวยและมีความหมายกินใจ อาจสืบทอดนำมาใช้กันตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน แตกต่างจากบางสำนวนที่ขาดความไพเราะทางภาษาหรือสำนวนที่เกิดขึ้นอย่างฉาบฉวยอาจสลายตัวหรือตายไปได้โดยง่าย

2. ด้านความหมายของถ้อยคำเมื่อให้เป็นสำนวน สำนวนจีนและสำนวนไทยต่างมีคุณสมบัติที่เหมือนกัน และจัดเป็นลักษณะเด่นเช่นเดียวกัน คือ จะมีความหมายที่แน่นอนตายตัว และมีความหมายโดยนัย คือความหมายไม่ตรงตัวตามความหมายโดยอรรถ พูดอย่างหนึ่งอาจมีความหมายอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นความหมายในเชิงเปรียบเทียบ และเป็นความหมายเกี่ยวเนื่อง